

PENERAPAN ELEMEN SENIBINA TRADISIONAL MELAYU KELANTAN DALAM PEMBANGUNAN BAHARU RANCANGAN TEMPATAN JAJAHAN KOTA BHARU

NORHIDAYAH BINTI MOHD NOOR

UNIVERSITI PENDIDIKAN SULTAN IDRIS

2019

PENERAPAN ELEMEN SENIBINA TRADISIONAL MELAYU KELANTAN
DALAM PEMBANGUNAN BAHARU RANCANGAN TEMPATAN JAJAHAN
KOTA BHARU

NORHIDAYAH BINTI MOHD NOOR

DISERTASI DIKEMUKAKAN BAGI MEMENUHI SYARAT UNTUK
MEMPEROLEH IJAZAH SARJANA SASTERA
(MOD PENYELIDIKAN)

FAKULTI SENI KOMPUTERAN DAN INDUSTRI KREATIF
UNIVERSITI PENDIDIKAN SULTAN IDRIS

2019

Sila tanda (✓):

Kertas Projek
Sarjana Penyelidikan
Sarjana Penyelidikan Dan Kerja Kursus
Doktor Falsafah

INSTITUT PENGAJIAN SISWAZAH PERAKUAN KEASLIAN PENULISAN

Perakuan ini telah dibuat pada 20 (hari bulan) SEPTEMBER (bulan) 2019.

i. Perakuan pelajar :

Saya, NORHIDAYAH BINTI MOHD NOOR, M20142001553, FAKULTI SENI KOMPUTERAN DAN INDUSTRI KREATIF dengan ini mengaku bahawa disertasi/tesis yang bertajuk PENERAPAN ELEMEN SENIBINA TRADISIONAL MELAYU KELANTAN DALAM PEMBANGUNAN BAHARU RANCANGAN TEMPATAN JAJAHAN KOTA BHARU adalah hasil kerja saya sendiri. Saya tidak memplagiat dan apa-apa penggunaan mana-mana hasil kerja yang mengandungi hak cipta telah dilakukan secara urusan yang wajar dan bagi maksud yang dibenarkan dan apa-apa petikan, ekstrak, rujukan atau pengeluaran semula daripada atau kepada mana-mana hasil kerja yang mengandungi hak cipta telah dinyatakan dengan sejelasnya dan secukupnya.

Tandatangan pelajar

ii. Perakuan Penyelia:

Saya, PROF. MADYA DR. MOHAMMAD RUSDI BIN MOHD NASIR dengan ini mengesahkan bahawa hasil kerja pelajar yang bertajuk PENERAPAN ELEMEN SENIBINA TRADISIONAL MELAYU KELANTAN DALAM PEMBANGUNAN BAHARU RANCANGAN TEMPATAN JAJAHAN KOTA BHARU dihasilkan oleh pelajar seperti nama di atas, dan telah diserahkan kepada Institut Pengajian Siswazah bagi memenuhi sepenuhnya syarat untuk memperoleh Ijazah SARJANA SASTERA PENGAJIAN REKABENTUK.

Tarikh

Tandatangan Penyelia

**INSTITUT PENGAJIAN SISWAZAH /
INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES****BORANG PENGESAHAN PENYERAHAN TESIS/DISERTASI/KERTAS PROJEK
DECLARATION OF THESIS/DISSERTATION/PROJECT PAPER FORM**

Tajuk / Title: PENERAPAN ELEMEN SENIBINA TRADISIONAL
MELAYU KELANTAN DALAM PEMBANGUNAN
BAHARU RANCANGAN TEMPATAN JAJAHAN KOTA
BHARU.

No. Matrik /Matric's No.: M20142001553
Saya / I: NORHIDAYAH BINTI MOHD NOOR

(Nama pelajar/ Students's Name)

mengaku membenarkan Tesis/Disertasi/Laporan Kertas Projek (Doktor Falsafah Sarjana)* ini disimpan di Universiti Pendidikan Sultan Idris (Perpustakaan Tuanku Bainun) dengan syarat-syarat kegunaan seperti berikut:-
acknowledged that Universiti Pendidikan Sultan Idris (Tuanku Bainun Library) reserves the right as follows:-

1. Tesis/Disertasi/Laporan Kertas Projek ini adalah hak milik UPSI.
The thesis is the property of Universiti Pendidikan Sultan Idris.
2. Perpustakaan Tuanku Bainun dibenarkan membuat salinan untuk tujuan rujukan dan penyelidikan.
Tuanku Bainun Library has the right to make copies for the purpose of reference and research.
3. Perpustakaan dibenarkan membuat salinan Tesis/Disertasi ini sebagai bahan pertukaran antara Institusi Pengajian Tinggi.
The Library has the right to make copies of the thesis for academic exchange.
4. Sila tandakan (✓) bagi pilihan kategori di bawah / *Please tick (✓) for category below:-*

☐**SULIT/CONFIDENTIAL**

Mengandungi maklumat yang berdarjah keselamatan atau kepentingan Malaysia seperti yang termaktub dalam Akta Rahsia Rasmi 1972. / *Contains confidential information under the Official Secret Act 1972*

☐**TERHAD/RESTRICTED**

Mengandungi maklumat terhad yang telah ditentukan oleh organisasi/badan di mana penyelidikan ini dijalankan. / *Contains restricted information as specified by the organization where research was done.*

☐**TIDAK TERHAD / OPEN ACCESS**

(Tandatangan Pelajar/ Signature)

Tarikh: _____

(Tandatangan Penyelia / Signature of Supervisor)
& (Nama & Cop Rasmi / Name & Official Stamp)

Catatan: Jika Tesis/Disertasi ini **SULIT @ TERHAD**, sila lampirkan surat daripada pihak berkuasa/organisasi berkenaan dengan menyatakan sekali sebab dan tempoh laporan ini perlu dikelaskan sebagai **SULIT** dan **TERHAD**.

Notes: If the thesis is CONFIDENTIAL or RESTRICTED, please attach with the letter from the organization with period and reasons for confidentiality or restriction.

PENGHARGAAN

Alhamdulillah, syukur ke hadrat Ilahi kerana dengan limpah rahmatNya telah memberikan kekuatan kepada saya untuk menyempurnakan penyelidikan ini. Penghargaan dan ucapan jutaan terima kasih saya ucapkan kepada penyelia utama Prof. Madya Dr.Mohammad Rusdi bin Mohd Nasir di atas segala bimbingan, nasihat, pandangan dan perkongsian ilmu yang telah dicurahkan. Tidak dilupakan setinggi penghargaan kepada penyelia kedua, Prof. Madya Ab Aziz bin Shuaib, Dekan Fakulti Teknologi Kreatif & Warisan Universiti Malaysia Kelantan kerana sanggup membantu bersama membimbing saya dalam dunia penyelidikan ini. Rakaman ucapan terima kasih juga ditujukan kepada Prof. Madya Dr. Abdul Halim bin Husain, pensyarah bagi kelas metodologi, Encik Kamarul Azman bin Mohd Ab.Ghani, Penolong Pegawai Perancang Bandar Kota Bharu, Encik Sharfudin bin Salleh, Pengurus Kerja-kerja Bengkel Berasaskan Kayu, Encik Eh Mooi A/L Eh Chit, Penulis Buku Warisan Kelantan XVI dan ahli akademik selaku pakar dalam bidang seni bina iaitu Prof Ar.Mastor bin Surat. Terima kasih di atas segala curahan ilmu dan pemberian maklumat secara langsung dan tidak langsung kepada saya. Ucapan terima kasih juga kepada pihak Bahagian Tajaan Pendidikan di bawah Kementerian Pendidikan Malaysia kerana memberi peluang kepada saya untuk meneruskan pengajian ke peringkat sarjana menerusi Program Hadiah Latihan Persekutuan. Penghargaan yang teramat istimewa buat suami, Mohd Fauzi bin Idris, keluarga, sahabat, rakan-rakan seperjuangan Hadiah Latihan Persekutuan ambilan 2015, rakan-rakan sekerja dan insan-insan yang banyak membantu memberikan bantuan, sokongan dan kata-kata semangat kepada saya dalam mengharungi pelbagai dugaan dan cabaran semasa menyempurnakan penyelidikan ini. Semoga Allah membalas segala jasa dan pengorbanan kalian lakukan, inshaAllah.

ABSTRAK

Tujuan kajian ini adalah untuk menganalisis, meneliti dan membuat penilaian terhadap penerapan elemen binaan tradisional Melayu Kelantan dalam pembangunan baharu Rancangan Tempatan Jajahan Kota Bharu (2007-2020). Fokus utama kajian adalah mengkaji ciri-ciri yang melambangkan identiti seni bina tradisional Melayu Kelantan berdasarkan Teori Gaya Rupa. Ciri-ciri seni bina tersebut meliputi rekaan bentuk bumbung, tiang, dinding, pintu gerbang, tebar layar, pemeleh, tunjuk langit dan papan cantik. Kajian kes yang dijalankan dalam jajahan Kota Bharu dengan menggunakan kaedah pengumpulan data melalui kajian pustaka, kajian tinjauan, pemerhatian, temu bual, dan analisis dokumen. Dapatan kajian menunjukkan Masjid Mukim Sabak (bangunan keagamaan) telah menerapkan pelbagai elemen binaan tradisional Melayu Kelantan dalam binaannya berbanding dengan Pasar Kota Jembal (bangunan awam) dan bangunan JKKN Kelantan (bangunan pentadbiran). Sebagai kesimpulan, Masjid Mukim Sabak dilihat berjaya menyerlahkan penerapan elemen-elemen binaan tradisional Melayu Kelantan berbanding bangunan lain sebagaimana yang telah ditetapkan dalam Rancangan Tempatan Jajahan Kota Bharu (2007-2020). Implikasi kajian ini menunjukkan bahawa elemen seni bina tradisional Melayu Kelantan harus diterapkan ke dalam binaan baharu supaya identiti seni bina Melayu dapat dikekalkan untuk menjaga warisan bangsa.

THE INTEGRATION OF KELANTAN TRADITIONAL MALAY ARCHITECTURAL ELEMENTS IN THE KOTA BHARU DISTRICT LOCAL PLAN

ABSTRACT

The purpose of the study was to investigate, examine and evaluate the integration of traditional Malay architectural elements in the Kota Bharu District Local Plan (2007-2020). The focus of the study was to analyze the characteristics of traditional Malay Kelantan architecture based on *Teori Gaya Rupa*. The elements of design consisted of roof form, pillar, wall panel, gateway, gable roof, *pemeleh*, *tunjuk langit* and fascia board. This case study was conducted at the district of Kota Bharu. The empirical data were collected through the library research, survey, observation, interview, and document analysis. The findings showed that Mukim Sabak Mosque (religious building) has used most of the Kelantan traditional Malay architectural elements into its design as compared to Pasar Kota Jembal (public building) and JKKN Kelantan (administration building). As a conclusion, among the selected buildings, Mukim Sabak Mosque was successfully integrated the Kelantan traditional Malay architectural elements as documented through the Kota Bharu Local Plan (2007-2020). In implication, integrating these traditional Malay design elements into building design is seen as an approach to preserve Malay architecture identity and to sustain the nation's heritage.

KANDUNGAN

	Muka surat
PERAKUAN KEASLIAN PENULISAN	ii
BORANG PENGESAHAN PENYERAHAN	iii
PENGHARGAAN	iv
ABSTRAK	v
ABSTRACT	vi
KANDUNGAN	vii
SENARAI JADUAL	xii
SENARAI RAJAH	xiv
SENARAI SINGKATAN	xviii
SENARAI LAMPIRAN	xix
BAB 1 PENGENALAN	
1.1 Pendahuluan	1
1.2 Latar Belakang Kajian	3
1.3 Pernyataan Masalah	11
1.4 Justifikasi Kajian	14
1.5 Objektif Kajian	16
1.6 Persoalan Kajian	17
1.7 Kerangka Konseptual Kajian	17

1.8	Kepentingan Kajian	20
1.9	Batasan Kajian	21
1.10	Kesimpulan	23

BAB 2 KAJIAN LITERATUR

2.1	Pengenalan	24
2.2	Rancangan Tempatan Jajahan Kota Bharu 2020	25
2.2.1	Imej dan Reka Bentuk Bandar Kota Bharu	26
2.2.2	Cadangan Projek Pembangunan Baru	26
2.2.3	Cadangan Pembangunan Zon Warisan dan Budaya Bandar	27
2.2.4	Garis Panduan Reka Bentuk Bangunan	28

2.3	Rumah Tradisional Melayu	31
2.3.1	Jenis-jenis Rumah Tradisional Melayu Kelantan	34
2.3.2	Ciri-ciri Elemen Senibina Tradisional Melayu Kelantan Berdasarkan Rumah Tiang Dua Belas	37

2.3.3	Elemen Bumbung	38
2.3.4	Elemen Tiang	39
2.3.5	Elemen Dinding	40
2.3.6	Elemen Pintu	41
2.4	Jenis-jenis Ragam Hias pada Rumah Tiang Dua Belas	42
2.4.1	Pemeleh	43
2.4.2	Sisip Angin	44
2.4.3	Tebar Layar	45

2.4.4	Tunjuk Langit	46
2.4.5	Papan Cantik	48
2.4.6	Tetupai	49
2.5	Rumusan Elemen-elemen Binaan pada Rumah Tiang Dua Belas	50
2.6	Tinjauan pada Reka Bentuk Senibina Melayu Kelantan Lama	53
2.7	Tinjauan Kajian Lepas Berkaitan Dengan Penyelidikan	60
2.8	Kesimpulan	61

BAB 3 METODOLOGI

3.1	Pengenalan	62
3.2	Pendekatan Kajian	65
3.3	Reka Bentuk Kajian	65
3.4	Kaedah Pengumpulan Data	67
3.5	Teknik Pengumpulan Data	68
3.6	Analisis Data	72
3.6.1	Pengumpulan Data	73
3.6.2	Perumusan Data	74
3.6.3	Pembentangan Data	75
3.6.4	Kesimpulan-kesimpulan: Memerihalkan/ Pengesahan	75
3.7	Kesimpulan	76

BAB 4 DAPATAN KAJIAN

4.1	Pengenalan	77
-----	------------	----

4.2	Kajian Kes 1: Pasar Kota Jembal, Kota Bharu Kelantan	78
4.2.1	Peta Lokasi dan Rupa Bentuk Pasar Kota Jembal, Kota Bharu	79
4.2.2	Elemen Binaan Tradisional pada Pasar Kota Jembal, Kota Bharu	81
4.2.3	Ragam Hias pada Pasar Kota Jembal, Kota Bharu	83
4.3	Kajian Kes 2: Masjid Mukim Sabak, Kota Bharu	87
4.3.1	Peta Lokasi dan Rupa Bentuk Masjid Mukim Sabak, Kota Bharu	88
4.3.2	Elemen Binaan Tradisional pada Masjid Mukim Sabak, Kota Bharu	91
4.3.3	Ragam Hias pada Masjid Mukim Sabak, Kota Bharu	94
4.4	Kajian Kes 3: Jabatan Kebudayaan dan Kesenian Negara, Kelantan	99
4.4.1	Peta Lokasi dan Rupa Bentuk Bangunan JKKN, Kota Bharu Kelantan	101
4.4.2	Elemen Binaan Tradisional pada Bangunan JKKN, Kota Bharu	103
4.4.3	Ragam Hias pada Bangunan JKKN, Kota Bharu	106
4.5	Analisis Data	110
4.6	Kesimpulan	118

BAB 5 PERBINCANGAN, KESIMPULAN DAN CADANGAN

5.1	Pengenalan	119
5.2	Perbincangan Dapatan Kajian	120
5.2.1	Penerapan Elemen Binaan Tradisional Melayu Kelantan	121
5.2.2	Perubahan Reka Bentuk Senibina Dahulu dan Semasa	126
5.2.3	Penilaian Keberkesanan Penerapan Elemen Senibina Tradisional Melayu	130

5.3	Kesimpulan	131
5.4	Cadangan Kajian	133
RUJUKAN		137
LAMPIRAN		141

SENARAI JADUAL

No. Jadual		Muka surat
1.1	Banci Penduduk Kelantan Tahun 2010. Sumber: (Baharom Ibrahim, 2014)	4
2.1	Jenis-jenis Bumbung pada Rumah Tradisional Melayu Kelantan dan Perkembangannya. Sumber: Anwar Omar Din, (1997)	36
2.2	Imej Jenis-jenis Dinding pada Rumah Tiang Dua Belas. Sumber: (Nor Hafiza Othman, 2014)	41
2.3	Imej Jenis-jenis Tunjuk Langit. Sumber: Dalila Mohd Sojak & Utaberta, (2013)	47
2.4	Rumusan Pecahan Elemen-elemen Binaan pada Rumah Tiang Dua Belas. Sumber: Nik Mohamed Nik Mohd Salleh, (2001)	51
2.5	Rumusan Pecahan Elemen Ragam Hias pada Rumah Tiang Dua Belas. Sumber: Nik Mohamed Nik Mohd Salleh, (2001)	52
2.6	Senarai Tajuk Kajian Lepas Sebagai Rujukan. Sumber: Penyelidik, (2016)	60
3.1	Perbandingan Teknik dan Kajian Lepas. Sumber: Penyelidik, (2016)	63
3.2	Metrik Pengumpulan Data. Sumber: Penyelidik, (2016)	70
4.1	Analisis Elemen Binaan Bumbung. Sumber: Penyelidik, (2016)	111
4.2	Analisis Elemen Binaan Tiang. Sumber: Penyelidik, (2016)	112
4.3	Analisis Elemen Binaan Dinding. Sumber: Penyelidik, (2016)	113
4.4	Analisis Elemen Ragam Hias bagi Pemeleh. Sumber: Penyelidik, (2016)	114

4.5	Analisis Elemen Ragam Hias bagi Tebar Layar. Sumber: Penyelidik, (2016)	115
4.6	Analisis Elemen Ragam Hias bagi Tunjuk Langit. Sumber: Penyelidik, (2016)	116
4.7	Analisis Elemen Ragam Hias bagi Papan Cantik. Sumber: Penyelidik, (2016)	117
5.1	Perbezaan Elemen pada senibina Rumah Tiang Dua Belas (binaan dahulu) dan senibina Masjid Mukim Sabak (senibina baharu)	123
5.2	Perbezaan Elemen Ragam Hias pada senibina Rumah Tiang Dua Belas (binaan dahulu) dan senibina Masjid Mukim Sabak (senibina baharu)	124
5.3	Komposisi Bumbung pada Rumah Tiang Dua Belas	128
5.4	Komposisi Bumbung pada Masjid Mukim Sabak	129

SENARAI RAJAH

No. Rajah		Muka surat
1.1.	Peta Lokasi Negeri Kelantan dan Kawasan Jajahan. Sumber: http://www.sunnyrainbowtours.com	5
1.2.	Bangunan-Bangunan dalam Zon Warisan di Kelantan. Sumber: Penyelidik, (2016)	8
1.3.	Imej Bangunan Baharu Berunsurkan Senibina Barat. Sumber: Penyelidik, (2016)	11
1.4.	Peta Konsep Perkembangan Seni Bina Melayu Kelantan, adaptasi daripada Rusdi Mohd Nasir, (2015). Menekankan Teori Gaya Rupa (Tajuddin Mohamad Rasdi dan Rosdan Abdul Rahman, 2012)	18
1.5.	Carta Aliran Kajian. Sumber: Penyelidik, (2016)	20
2.1.	Gambaran Ilustrasi Reka Bentuk Bangunan yang mengaplikasikan Seni Bina Melayu. Sumber: RTJ KB 2020	27
2.2.	Gambaran Struktur Guna Tanah dan Cadangan Pembangunan Zon Pelancongan Warisan Bandar Kota Bharu mengikut zon. Sumber: RTJ Kota Bharu 2020	28
2.3.	Pembinaan bangunan besar direka bentuk supaya tidak menghalang pandangan dari bangunan berhampiran. Sumber: RTJ KB 2020	30
2.4.	Gambaran Elemen-elemen Senibina Tradisional Rumah Melayu Kelantan (Rumah Tiang Dua Belas). Sumber: Nor Hafiza Othman, (2014)	34
2.5.	Imej Bentuk Bumbung pada Rumah Tiang Dua Belas	39
2.6.	Gambaran Rupa dan Bentuk Tiang Kaki Cermin pada Lukisan Terukur Rumah Tiang Dua Belas. Sumber: KALAM	39

2.7.	Imej Pintu dan Penyelak Pintu pada Rumah Tiang Dua Belas. Sumber: Lukisan Terukur KALAM	42
2.8.	Imej Pemeleh Berlapis dan imej Mata Keleweng pada Rumah Tiang Dua Belas. Sumber: Nik Mohamed Nik Mohd Salleh,(2001)	44
2.9.	Kedudukan Sisip Angin pada Rumah Tiang Dua Belas. Sumber: (Bakar & Utaberta, 2013) dan Lukisan Terukur KALAM	45
2.10.	Kedudukan Tebar Layar pada Rumah Tiang Dua Belas dan jenis-jenis motif. Sumber: (Mohamed Anwar, 1997 dan Persatuan Pencinta Sejarah Kelantan, 2014)	46
2.11.	Imej dan gambaran papan cantik pada rumah tiang dua belas. Sumber: (Persatuan Pencinta Sejarah Kelantan, 2014)	49
2.12.	Kedudukan Tetupai pada Rumah Tiang Dua Belas. Sumber: Anwar Omar Din, (1997)	50
2.13.	Imej Elemen Binaan Tradisional pada Masjid Ar-Rahman, Kota Bharu. Sumber: Penyelidik, (2016)	55
2.14.	Imej Elemen Binaan serta gambaran Muzium Adat Istiadat yang terdapat pada Bangunan Istana Jahar, Kota Bharu. Sumber: Penyelidik, (2016)	57
2.15.	Imej Elemen Binaan Tradisional serta pameran barangan kraf tangan yang terdapat pada Kompleks Kampung Kraf tangan, Kota Bharu. Sumber: Penyelidik, (2016)	59
3.1.	Proses Kajian. Sumber: Othman Talib & Chua Y. P, (2014)	64
3.2.	Proses Pengumpulan Data. Sumber: Penyelidik, (2016)	69
3.3.	Komponen-komponen Analisis Data: Model Interaktif. Sumber : Tjetjep Rohendi Rohidi dan Halim Husain, (2015)	73
4.1.	Peta Lokasi Pasar Kota Jembal Kota Bharu. Sumber: Google Earth dan Google Maps	79
4.2.	Imej dan Rupa Bentuk Pasar Kota Jembal, Kota Bharu. Sumber: Penyelidik, (2016)	80

4.3.	Elemen Binaan Bumbung pada Pasar Kota Jembal, Kota Bharu. Sumber: Penyelidik, (2016)	82
4.4.	Elemen Binaan Dinding pada pagar Pasar Kota Jembal, Kota Bharu. Sumber: Penyelidik, (2016)	83
4.5.	Rupa Bentuk Pemeleh pada Pasar Kota Jembal, Kota Bharu. Sumber: Penyelidik, (2016)	84
4.6.	Rupa Bentuk Sisip Angin pada Pasar Kota Jembal, Kota Bharu. Sumber: Penyelidik, (2016)	85
4.7.	Rupa Bentuk Tunjuk Langit pada Pasar Kota Jembal, Kota Bharu. Sumber: Penyelidik, (2016)	86
4.8.	Rupa Bentuk Papan Cantik pada Pasar Kota Jembal, Kota Bharu. Sumber: Penyelidik, (2016)	87
4.9.	Peta Lokasi Masjid Mukim Sabak, Kota Bharu Kelantan (dikenali juga sebagai Masjid Wakaf Moh Hussain). Sumber: Google Earth dan Google Maps	88
4.10.	Imej dan Rupa Bentuk Masjid Mukim Sabak, Kota Bharu. Sumber: Penyelidik, (2016)	90
4.11.	Rupa Bentuk Bumbung pada Masjid Mukim Sabak, Kota Bharu. Sumber: Penyelidik, (2016)	92
4.12.	Rupa Bentuk Dinding pada Masjid Mukim Sabak, Kota Bharu. Sumber: Penyelidik, (2016)	93
4.13.	Rupa Bentuk Binaan Tiang pada Masjid Mukim Sabak, Kota Bharu. Sumber: Penyelidik, (2016)	94
4.14.	Rupa Bentuk Pemeleh pada Masjid Mukim Sabak, Kota Bharu. Sumber: Penyelidik, (2016)	95
4.15.	Rupa Bentuk Tebar Layar pada Masjid Mukim Sabak, Kota Bharu. Sumber: Penyelidik, (2016)	96
4.16.	Kedudukan Aras Lantai pada Masjid Mukim Sabak, Kota Bharu. Sumber: Penyelidik, (2016)	97

4.17.	Rupa Bentuk Pintu Gerbang pada Masjid Mukim Sabak, Kota Bharu. Sumber: Penyelidik, (2016)	98
4.18.	Rupa Bentuk Buah Buton pada Masjid Mukim Sabak, Kota Bharu. Sumber: Penyelidik, (2016)	99
4.19.	Peta Lokasi Bangunan Jabatan Kebudayaan dan Kesenian Negara (JKKN), Kota Bharu Kelantan. Sumber: Google Earth dan Google Maps	101
4.20.	Gambaran Imej dan Rupa Bentuk Bangunan Jabatan Kebudayaan dan Kesenian Negara, Kelantan. Sumber: Penyelidik, (2016)	102
4.21.	Rupa Bentuk Bumbung pada Bangunan JKKN, Kota Bharu. Sumber: Penyelidik, (2016)	104
4.22.	Susunan Rupa Bentuk Dinding pada Bangunan JKKN, Kota Bharu. Sumber: Penyelidik, (2016)	105
4.23.	Susunan dan Rupa Bentuk Tiang pada Bangunan JKKN, Kota Bharu. Sumber: Penyelidik, (2016)	106
4.24.	Rupa Bentuk Pemeleh pada Bangunan JKKN, Kota Bharu. Sumber: Penyelidik, (2016)	107
4.25.	Rupa Bentuk Tebar Layar pada Bangunan JKKN, Kota Bharu. Sumber: Penyelidik, (2016)	108
4.26.	Rupa Bentuk Tunjuk Langit pada Bangunan JKKN, Kota Bharu. Sumber: Penyelidik, (2016)	109
4.27.	Rupa Bentuk Papan Cantik pada Bangunan JKKN, Kota Bharu. Sumber: Penyelidik, (2016)	109
5.1.	Binaan Bangunan pada Tok Aman Bali Beach Resort, Kelantan. Sumber: Penyelidik, (2016)	135

SENARAI SINGKATAN

KM	Kebenaran Merancang
MPKB BRI	Majlis Perbandaran Kota Bharu Bandar Raya Islam
PBPT	Pihak Berkuasa Perancangan Tempatan
RSN	Rancangan Struktur Negeri
RTJ KB 2020	Rancangan Tempatan Jajahan Kota Bharu 2020

SENARAI LAMPIRAN

- A MAKLUMAT RESPONDEN 1
- B MAKLUMAT RESPONDEN 2
- C MAKLUMAT RESPONDEN 3
- D MAKLUMAT RESPONDEN 4

BAB 1

PENGENALAN

1.1 Pendahuluan

Setiap bangsa atau negara di dunia ini mempunyai lakaran sejarah yang tersendiri. Menerusinya, generasi yang baharu dapat mempelajari dan memahami erti peninggalan sejarah tersebut. Lebih menyenangkan lagi apabila lakaran sejarah tersebut telah dipamerkan dalam bentuk warisan. Demikian menurut Abdul Aziz Hussin,(2011). Beliau menegaskan bahawa menjadi tanggungjawab bagi generasi muda untuk sama-sama menjaga dan memulihara tinggalan warisan ini agar ianya menjadi salah satu produk pelancongan dan sumber kajian ilmu di masa akan datang. Dikatakan sumber warisan mampu membentuk karakter tersendiri dan mengembalikan identiti bagi sesuatu tempat atau kawasan. Kewujudan ini menurut Norasikin Hj. Hassan, (2005) dapat diterjemahkan sebagai “sense of place and

identity”. Aset yang berharga ini harus diberi perhatian sewajarnya oleh pihak terlibat sama ada dalam negeri mahupun negara.

Disebabkan pentingnya tinggalan warisan, generasi muda harus diberi pendedahan dalam memartabatkan warisan dan seterusnya memikul tanggungjawab memelihara dan memulihara warisan agar ianya tidak luput begitu sahaja. Warisan adalah berkaitan dengan sesuatu yang diwarisi secara turun-temurun oleh seseorang dan sesuatu kelompok masyarakat daripada generasi yang terdahulu. Umumnya warisan dibahagikan kepada dua kategori iaitu warisan ketara (tangible heritage) dan warisan tidak ketara (intangible heritage). Sesuatu yang tidak kekal, boleh dilihat dan dipegang dikategorikan sebagai warisan ketara. Manakala warisan tidak ketara merangkumi ilmu dan kepakaran yang di tafsir melalui lisan, nilai-nilai adat dan budaya mahupun bahasa (Kamarul Syahril Kamal, 2011). Di antara contoh warisan ketara adalah seperti tapak bersejarah, monumen dan bangunan, manakala bagi warisan tidak ketara pula adalah kepercayaan, seni persembahan, seni tampak, seni perubatan tradisional dan permainan tradisional.

Menyedari kepentingan ke arah memelihara bahan sejarah dan warisan dunia, beberapa konvensyen dan pertubuhan antarabangsa diwujudkan. Antara, Konvensyen Warisan Dunia UNESCO, International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property (ICCROM), International Council on Monument and Sites (ICOMOS) dan Piagam Antarabangsa bagi Pemeliharaan Pemuliharaan Monumen dan Tapak Warisan (Piagam Venice). Di samping itu, terdapat juga perundangan khas yang diwujudkan di Malaysia bagi tujuan yang sama. Mereka adalah, Akta Perancangan Bandar dan Desa 1976, Akta Kerajaan Tempatan 1976 dan

Akta Warisan Kebangsaan 2005. Kewujudan Akta di atas adalah penyumbang utama kepada pemeliharaan warisan bangsa sekali gus mempertahankan identiti yang terdapat di Malaysia amnya (Abdul Aziz Hussin, 2011).

Penyelidik mendapati kategori warisan ketara iaitu warisan seni bina harus diberi penekanan dan penyelidikan yang meluas bagi menyampaikan kepentingannya kepada setiap golongan masyarakat. Seni bina mempamerkan makna tersendiri kepada manusia kerana ianya bertindak sebagai cerminan bagi sesuatu kelompok budaya dan masyarakat. Seni bina diklasifikasikan sebagai unsur fizikal yang mana telah digabungkan elemen seni dan sains ke dalamnya. Melibatkan tiga elemen asas keperluan manusia, pertama seni bina bertindak sebagai elemen pelindung, kedua menggambarkan simbolik kesenian dan terakhir seni bina mewakili penglibatan ekonomi sesuatu masyarakat (Hala Tuju Pendidikan Seni Bina Di Malaysia, 2014).

Oleh yang demikian, penyelidikan berasaskan penerapan elemen senibina tradisional Melayu Kelantan dalam pembangunan baharu RTJ KB menjadi agenda utama penyelidik dalam menghasilkan tesis ini.

1.2 Latar Belakang Kajian

Kelantan Darul Naim merupakan salah sebuah negeri daripada 14 buah negeri di bawah naungan negara Malaysia. Terletak di Timur Laut Semenanjung Malaysia iaitu berhadapan dengan Laut China Selatan juga bersempadan dengan Wilayah Narathiwat di Thailand. Memiliki keluasan tanah lebih kurang 14,922-kilometer persegi dan kaya dengan sumber asli. Kelantan ialah sebuah negeri agraria iaitu pertanian yang mempunyai banyak kawasan tanaman padi dan getah, kelapa sawit serta

perkampungan nelayan (Nur Irdina Idris, 2012). Berdasarkan pada Banci Penduduk Tahun 2010, Kelantan mempunyai seramai 1,539,601 orang penduduk. Kaum Melayu merupakan kaum yang terbesar iaitu 92.7%, diikuti dengan kaum Cina 3.3%, kaum India 0.2%, kaum-kaum lain 0.6%, bumiputera 1.15% dan bukan warganegara 2.1%. Jumlah banci penduduk diterangkan dengan lebih terperinci berdasarkan jadual di bawah

Jadual 1.1

Banci Penduduk Kelantan Tahun 2010. Sumber: (Baharom Ibrahim, 2014)

Bilangan	Daerah	Penduduk
1	Kota Bharu	491,237 orang
2	Pasir Mas	189,292 orang
3	Machang	93,098 orang
4	Pasir Puteh	117,383 orang
5	Bachok	133,152 orang
6	Tanah Merah	121,319 orang
7	Tumpat	153,976 orang
8	Gua Musang	90,057 orang
9	Kuala Krai	109,461 orang
10	Jeli	40,637 orang
Jumlah Keseluruhan Penduduk		1,539,612 orang

Demikian data berkenaan jumlah keseluruhan penduduk di negeri Kelantan mengikut banci semasa. Bagi memperlihatkan lokasi dan kedudukan negeri Kelantan dengan lebih jelas, imej peta lokasi dan kawasan 10 daerah dalam jajahan negeri Kelantan digambarkan seperti rajah dibawahhi;

Rajah 1.1. Peta lokasi Negeri Kelantan dan Kawasan Jajahan. Sumber: <http://www.sunnyrainbowtours.com>

Sejarah negeri Kelantan ada menyatakan bahawa nama "Kelantan" dikatakan berpunca daripada pencemaran perkataan "gelam hutan", iaitu nama Melayu bagi pokok *Melaleuca leucadendron* sejenis pokok gelam yang tumbuh di sekitar pantai negeri Kelantan. Namun terdapat juga pendapat mengatakan ianya datang daripada perkataan "kilatan" atau "kolam tanah". Selain itu negeri Kelantan juga dikenali dengan nama Tanah Serendah Sekebun Bunga, Tanjung Pura, Negeri Cik Siti Wan Kembang dan Serambi Mekah pada masa dahulu (Zakaria, 1997) dan (Nur Irdina Idris, 2012). Melalui temuan arkeologi pula, sejarah awal menunjukkan terdapat kesan

penempatan manusia di zaman prasejarah di Kelantan. Kelantan pada zaman awal mempunyai perhubungan dengan Empayar Funan, Empayar Khmer, Srivijaya dan Siam. Kira-kira pada tahun 1411, Raja Kumar iaitu Raja Kelantan membebaskan negeri itu daripada Siam. Beliau memakai gelaran Sultan Iskandar Shah apabila memeluk agama Islam. Kelantan kemudian menjadi sebuah pusat perdagangan yang penting pada akhir abad ke-15 (Jabatan Penerangan Kelantan).

Pada tahun 1499, Kelantan menjadi negeri vassal Kesultanan Melaka. Selepas kejatuhan Melaka pada tahun 1511, Kelantan dibahagikan dan diperintah oleh ketua-ketua kecil. Ancaman oleh Siam pada tahun 1603 telah menyebabkan kebanyakan ketua-ketua kecil Kelantan bernaung di bawah Persekutuan Pattani Besar. Kerajaan pusat Pattani telah membahagikan Kelantan kepada empat wilayah iaitu Kelantan Timur, Kelantan Barat, Legoh dan Ulu Kelantan. Penyatuan wilayah Kelantan telah berjaya dilakukan oleh seorang putera raja dari Kelantan Barat pada tahun 1760 dan ianya kekal sehingga ke hari ini (Baharom Ibrahim, 2014). Manakala menurut As'ad Shukri Hj. Musa dan Abdul Rahman Abdullah, (2000) terdapat andaian bahawa pengaruh Islam lebih dulu bertapak di pantai timur Semenanjung daripada kawasan-kawasan lain khususnya di Kelantan. Ini dibuktikan melalui penemuan sekeping dinar emas pada tahun 1914 di Kota Kubang Labu (kini Wakaf Baru). Pada muka pertama bertulis perkataan al-Julus Kelantan 577 yang bermaksud menaiki takhta pada tahun 577 Hijrah/1181 Masihi. Ini jelas menunjukkan Islam telah tersebar luas di Kelantan dan menjadi faktor utama dalam mempengaruhi sistem pendidikan agama di Kelantan. Jolokan sebagai Serambi Mekah amat bersesuaian kerana pada masa dahulu negeri Kelantan telah menjadi pusat tumpuan ulama dari serata tempat. Sehingga kini, masih menjadi kunjungan di kalangan rakyat di luar Kelantan untuk mendalami ilmu agama.

Pengaruh daripada Tok kenali yang merupakan tokoh guru agama yang terkenal di Kelantan juga mempengaruhi sistem pendidikan agama suatu ketika dulu (Nur Irdina Idris, 2012).

Dikatakan juga persahabatan antara Kelantan-Siam telah terjalin sejak dari tahun 1812 dan berterusan sehingga tahun 1909, apabila negeri Kelantan diserahkan oleh Siam kepada Inggeris. Penglibatan Siam di Kelantan bermula apabila munculnya ancaman dari Terengganu. Lantaran itu, Kelantan terpaksa mendapatkan perlindungan daripada Siam. Demi untuk mendapatkan perlindungan, bunga emas dihantar setiap tiga tahun sekali kepada Siam sebagai tanda persahabatan. Situasi ini terjadi kerana keadaan politik Kelantan masih belum stabil semasa pemerintahan Sultan Muhammad I. Hubungan ini akhirnya membawa kepada pengaruh Siam ke atas Negeri Kelantan,

Rakaman temu bual melalui Encik Eh Mooi A/L Eh Chit pada 2 Januari 2016, menyatakan kedatangan orang-orang Siam ke Kelantan telah membawa bersama agama Budha. Dari situ terbinanya pusat keagamaan mereka yang dikenali sebagai kethik (wat). Ciri-ciri seni bina kethik telah mempengaruhi masyarakat Melayu dalam pembinaan pada masa itu terutamanya dari segi ukiran. Beliau juga mengatakan ukiran pada seni bina wat adalah hasil pembawaan daripada Siam. Pendapat ini dipersetujui oleh Encik Sharfudin Salleh (Temu bual, 2 Januari 2016). Beliau menjelaskan kebanyakan ukiran yang wujud dalam masyarakat Melayu dahulunya dikatakan berasal dari Patani, Thailand tetapi telah diolah ukiran tersebut bersesuaian dengan gaya hidup masyarakat Melayu. Oleh yang demikian, gabungan seni bina Melayu Kelantan telah diadaptasikan oleh masyarakat Kelantan lampau dan telah

digambarkan melalui binaan-binaan lama seperti Istana Jahar, Muzium Negeri Kelantan, Masjid Kampung Laut, Masjid Lama Kedai Mulong dan rumah-rumah tradisional Kelantan. Majoriti daripada binaan tersebut telah diwartakan sebagai bangunan warisan di bawah Jabatan Warisan Negara. Oleh yang demikian, pihak MPKB-BRI telah mewujudkan zon warisan bagi memastikan pemeliharaan dan pemuliharaan dapat dijalankan dengan sempurna (RTJ KB 2020.)

Rajah 1.2. Bangunan-Bangunan dalam Zon Warisan di Kelantan. Sumber: Penyelidik, (2016).

Kota Baharu merupakan ibu negeri Kelantan. Bandar ini terletak tidak jauh daripada muara Sungai Kelantan dan telah menjadi pusat pentadbiran dan perniagaan bagi negeri Kelantan. Kota Bharu merupakan salah satu daripada 10 jajahan pentadbiran negeri Kelantan yang terdiri daripada Pasir Mas, Tumpat, Pasir Puteh, Bachok, Kuala Krai, Machang, Tanah Merah, Jeli, dan Gua Musang. Pada tahun 1936, bandar Kota Bharu telah dinaiktarafkan sebagai Majlis Bandaran Kota Bharu (MPKB). Namun pada tahun 1971 MPKB telah dimansuhkan dan ditukarkan kepada Lembaga Bandaran. Manakala pada tahun 1978, Lembaga Bandaran Kota Bharu disusun semula dan dinaiktarafkan kepada Majlis Perbandaran Kota Bharu. Kota Bharu telah mengalami proses urbanisasi yang pesat dan menjadi tumpuan penduduk.

Hari ini, Kota Bharu telah muncul sebagai bandar terbesar di Pantai Timur Malaysia dengan jumlah penduduk melebihi 609,886 orang (Baharom Ibrahim, 2014).

Menurut beliau juga, Kota Baharu telah diisytiharkan sebagai Bandar Raya Islam pada 1 Oktober 2005 oleh Sultan Kelantan, KDYMM Sultan Ismail Petra ibni al-Marhum Sultan Yahya Petra di Stadium Sultan Mohammed ke-IV. Selepas perasmian tersebut, Majlis Perbandaran Kota Bharu (MPKB) telah ditukar kepada Majlis Perbandaran Kota Bharu Bandar Raya Islam (MPKB-BRI). Pengisytiharan ini bukan bermakna Kota Bharu telah mendapat status bandar raya, tetapi sekadar menggelar Kota Bharu sebagai bandar yang bercirikan Islam sebagaimana Melaka digelar Bandar Raya Bersejarah atas dasar bercirikan sejarah. Menurut beliau juga, perkembangan bandar Kota Bharu bermula pada tahun 1844, iaitu sebagai sebuah penempatan Diraja dan diisytiharkan sebagai pusat pemerintahan negeri Kelantan yang baru oleh Ke bawah Duli Yang Mulia Al-Marhum Sultan Muhammad Ke-II (Sultan Senik Mulut Merah). Kota Bharu dipilih bagi menggantikan Kota Saba kerana lokasi yang tidak strategik

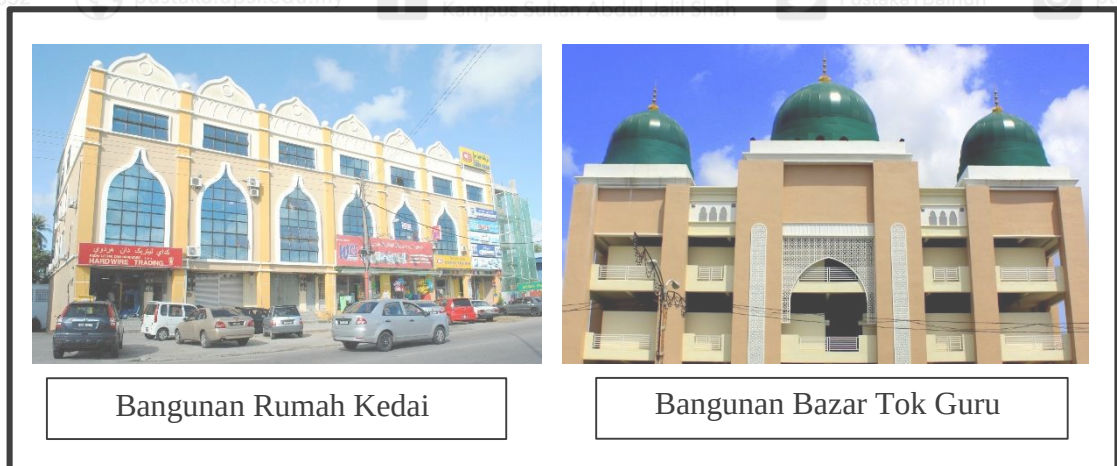
akibat ancaman banjir. Baginda telah bersemayam di sebuah istana yang digelar “Kota Bharu” sempena kota yang baharu dibuka itu dan sekarang dikenali sebagai Istana Balai Besar.

Sebagai usaha dalam mempertahankan identiti seni bina tradisional Melayu Kelantan, pihak Majlis Perbandaran Kota Bharu Bandaraya Islam telah merangka Rancangan Tempatan Jajahan Kota Bharu 2020. Antara kepentingan RTJ KB 2020, memastikan arah tuju dan strategi pembangunan Jajahan Kota Bharu selaras dengan Rancangan Struktur Negeri (RSN) Kelantan. Menyediakan dan memperhalus garis panduan dan perancangan pembangunan serta menyediakan prinsip dan kriteria asas membantu MPKB-BRI dan MDK membuat keputusan bagi permohonan perancangan. Selain itu RTJ KB 2020 bertindak mengenal pasti sumber-sumber alam bina dan semula jadi Jajahan Kota Bharu yang mempunyai kepentingan alam sekitar, nilai sejarah dan keindahan yang perlu dikekalkan dan dipulihara. Demi mencapai imej dan reka bentuk bandar tersebut, pihak Rancangan Tempatan Jajahan Kota Baharu telah melaksanakan garis panduan khas dalam pembangunan baharu di sekitar Kota Baharu, (RTJ KB 2020). Usaha ini dilihat sebagai satu pendekatan terbaik dalam memulihkan kembali identiti senibina Melayu Kelantan dalam pembangunan baharu di sekitar bandar Kota Bharu.

1.3 Pernyataan Masalah

Peredaran zaman yang diikuti dengan arus kemodenan dan kemajuan telah mengubah budaya masyarakat Melayu. Fenomena ini menyebabkan elemen-elemen binaan dalam seni bina tradisional semakin dilupakan. Kesannya, masyarakat Melayu mula beralih arah kepada binaan moden tanpa mempedulikan nilai dan makna pada elemen seni bina tradisional yang tersembunyi di dalam ciptaannya. Keadaan ini menjadikan bidang seni bina tradisional semakin pudar di kalangan masyarakat Melayu dan semakin dipinggirkan. Ini merupakan satu kehilangan dalam bidang seni bina Melayu kerana di situlah letaknya identiti sesuatu bangsa, (Afandi Yahya, 1995). Sekiranya perkara ini tidak dibendung, masyarakat Melayu akan kehilangan identiti warisan bangsa sendiri dan tidak mustahil ianya akan lenyap pada masa akan datang.

Rajah 1.3. Imej Bangunan Baharu Berunsurkan Senibina Barat. Sumber: Penyelidik, (2016).

Pertembungan budaya luar telah meninggalkan kesan yang mendalam terhadap perkembangan seni bina di Kelantan. Manakala pelbagai bentuk dan ragam hias pada bangunan dikesan hasil daripada proses asimilasi dan adaptasi budaya luar. Unsur-unsur elemen binaan yang diterapkan pada bangunan seperti bangunan pentadbiran,

bangunan perniagaan mahupun masjid adalah berdasarkan kepada gabungan unsur-unsur tradisi dengan unsur Hindu-Buddha, Islam-Arab, Cina dan Eropah, (Azmi Mohd Yusof, 2014). Ini mendorong kepada hilangnya identiti seni bina Melayu Kelantan pada pembangunan baharu sekiranya budaya adaptasi daripada elemen berunsurkan barat tidak dicegah. Hal ini turut diperakui oleh penyelidik terdahulu iaitu Ismail, Surat, Shahminan, Yunus (2014) dan Hafizi Kosnan (2009). Masih terdapat kesamaran dalam pencarian identiti seni bina di Malaysia amnya. Ini dibuktikan melalui wujudnya perubahan pembangunan selepas kemerdekaan. Manakala Nangkula Utaberta dan Tajuddin Mohd. Rasdi (2014) berpendapat, penggerak seni bina di Malaysia cuba mengadaptasikan bahasa gaya antarabangsa menjadi bahasa tempatan. Masjid Negara menjadi ukuran pada kenyataan ini. Dibangunkan berlandaskan gaya antarabangsa kesan daripada pemilihan bahan dan sistem strukturnya dan menerapkan elemen seni bina Melayu melalui reka bentuk bumbung dan ruang serambi pada bahagian hadapan masjid. Kesannya gaya seni bina Melayu menjadi tempelan kepada gaya seni bina antarabangsa yang dibangunkan di Malaysia. Terjadinya konflik identiti kerana seni bina gaya antarabangsa diutamakan berbanding seni bina tradisional.

Pakar akademik, Ar. Mastor Surat (Temu bual, 6 Mei 2016) telah mengulas bahawa, binaan gereja-gereja di Eropah adalah berkubah Rome lama. Menjadi permasalahan apabila masyarakat Melayu melakukan peniruan terdapat gaya rupa binaan tersebut. Mereka telah memasukkan unsur berkubah ke dalam seni bina masjid dan menjadikannya sebagai salah satu lambang keagamaan. Di sini jelas menunjukkan unsur kubah bukan elemen seni bina masyarakat Melayu. Pendapat beliau juga menegaskan, unsur binaan Melayu melambangkan jati diri orang-orang Melayu. Jadi

sebagai langkah pengembangan idea yang lebih kreatif, generasi muda digalakkan meneruskan kajian berunsurkan elemen-elemen binaan tradisional Melayu ini. Oleh yang demikian, menjadi tanggungjawab pihak berkuasa tempatan untuk membendung kemasukan pengaruh seni bina luar ke dalam seni bina tempatan. Berdasarkan rakaman temu bual bersama Encik Azman Mohd Ab.Ghani, Penolong Pegawai Perancang Bandar Kota Bharu (Temu bual, 30 Disember 2015) menjelaskan, pembinaan berunsurkan kubah telah dikurangkan oleh pihak MPKBRI. Penekanan terhadap gaya seni bina tradisional Melayu Kelantan dilaksanakan. Namun, akibat daripada ketidakupayaan pihak majlis untuk menampung kos yang tinggi, pembinaan berunsurkan seni bina tradisional Melayu dihadkan hanya pada bangunan yang dijadikan sebagai mercu tanda negeri Kelantan sahaja.

Justeru, sebagai generasi baharu yang peka terhadap nilai warisan ini, penyelidikan terperinci telah dijalankan bagi memastikan nilai dan elemen seni bina tradisional Melayu terutamanya di negeri Kelantan tetap terpelihara. Cubaan pihak pemaju swasta membangunkan bangunan yang bercirikan elemen seni bina tradisional Melayu Kelantan dilihat sebagai dorongan awal dalam mempertahankan seni bina tempatan. Hasil dokumentasi daripada penyelidikan ini diharap mampu meneruskan usaha penyelidik terdahulu mendokumentasikan elemen-elemen seni bina tradisional Melayu Kelantan, sekali gus membuka mata semua pihak menghargai dan mengangkat nilainya ke tahap yang lebih tinggi. Penyelidikan ke arah memartabatkan pembinaan berteraskan seni bina tradisional Melayu ini adalah sejajar dengan Wawasan 2020 untuk mencapai status negara maju. Pembinaan adalah sektor penyumbang utama kepada ekonomi negara dan mempunyai peranan yang besar (Hala Tuju Pendidikan Seni Bina Di Malaysia, 2014). Diharapkan isu dan permasalahan

dalam mengembalikan identiti seni bina tradisional Melayu Kelantan dapat dijadikan sumber pembangunan utama di samping membantu menjana ekonomi negeri dan negara amnya.

1.4 Justifikasi Kajian

Bandar Kota Bharu merupakan pusat pentadbiran, perdagangan dan kewangan utama bagi negeri Kelantan. Fokus utama adalah aktiviti perdagangan kerana terdapat banyak penawaran barangan dan perkhidmatan bagi penduduk setempat dan kawasan sekitarnya. Bagi mencapai persekitaran pembangunan fizikal yang mampan, perancangan guna tanah telah dilaksanakan secara teratur dan sistematik (RTJ KB 2020). Pembangunan yang pesat berlaku di kawasan MPKB BRI membantu memperkukuhkan lagi Kota Bharu sebagai bandar metropolitan di Kelantan. Kota Bharu Kelantan di pilih sebagai tempat penyelidikan disebabkan faktor dan tarikan elemen-elemen seni bina tradisional Melayu Kelantan seperti bentuk bumbung, dinding, tiang, ragam hias yang masih dipelihara. Elemen-elemen tersebut menjadi tunjang dan tarikan binaan bangunan di Kelantan dan Kota Bharu khususnya. Pandangan yang sama turut dijelaskan oleh Yusof Abdullah, (2012). Beliau menyifatkan wujud nilai-nilai estetika dalam binaan tradisional. Selain itu, keindahan sesuatu binaan terserlah dari segi reka bentuk dan ragam hiasnya. Kenyataan ini mengukuhkan lagi fakta bahawa penyelidik harus mendalami dan memahami dengan lebih teliti tentang elemen-elemen binaan tradisional yang berjaya dihidupkan kembali dalam binaan masa kini terutamanya dalam daerah Kota Bharu. Hasil daripada kesedaran pihak pemaju sama ada kerajaan mahu pun swasta telah terbangunnya

bangunan-bangunan yang menerapkan reka bentuk dan ciri-ciri kesenian tradisional Melayu Kelantan ini. Gaya penampilan seni bina, bahan-bahan binaan dan struktur yang digunakan pemaju telah dikaji oleh penyelidik. Rancangan Struktur Negeri dan RTJ KB 2020 menjadi landasan utama kepada penyelidik dalam mengenal pasti dan menghebahkan pembangunan baharu yang mampu menerapkan elemen-elemen binaan tradisional Melayu Kelantan ke dalamnya. Selaras dengan permasalahan kajian, MPKB BRI telah merangka garis panduan pembangunan dalam melestarikan bandar Kota Bharu ke arah pembangunan yang lebih mampan di samping memelihara identiti seni bina warisan Kelantan dalam corak pembangunan moden. Tidak dinafikan pertembungan budaya luar telah meninggalkan kesan mendalam terhadap perkembangan seni bina di Malaysia dan dibuktikan dengan gabungan penerapan unsur tersebut ke atas pembangunan seperti bangunan pentadbiran, masjid, rumah ibadat dan pembangunan lain (Azmi Yusof, 2014). Oleh yang demikian, tujuan kajian ini dilaksanakan sebagai langkah menangani kehilangan identiti seni bina tradisional Melayu Kelantan ke atas pembangunan baharu dalam RTJ KB 2020 dan menghebahkannya kepada pelajar, masyarakat, pemaju, golongan korporat, pentadbiran kerajaan mahupun para penyelidik. Contoh pembangunan baharu yang berjaya menerapkan elemen binaan tradisional Melayu Kelantan telah diperincikan seni binanya untuk dijadikan panduan dalam membudayakan pembangunan beridentitikan ciri-ciri binaan tradisional Melayu Kelantan. Huraian terperinci telah dilakukan oleh penyelidik bagi menjelaskan ciri-ciri elemen yang dikategorikan sebagai imej seni bina tradisional Melayu dalam seni bina Melayu Kelantan. Akhir sekali penyelidik telah membuat penilaian terhadap keberkesanan penerapan elemen binaan ini ke dalam pembangunan baharu melalui RTJ KB 2020.

1.5 Objektif Kajian

Penyelidikan tentang penerapan elemen seni bina tradisional Melayu Kelantan dalam pembangunan baharu RTJ KB 2020 diharap mampu dijadikan rujukan dan panduan penting kepada peneraju pembangunan terutamanya di sekitar bandar Kota Bharu pada masa hadapan. Dengan itu, penyelidik telah mengklasifikasikan beberapa kepentingan yang wujud hasil daripada penyelidikan yang dijalankan. Antara objektif utama yang ingin dicapai menerusi penyelidikan ini adalah:

- i) Mengkaji ciri-ciri binaan dalam seni bina tradisional rumah Melayu Kelantan.
- ii) Menganalisa perubahan reka bentuk pada seni bina Melayu Kelantan lama dan seni bina Melayu Kelantan semasa.
- iii) Menilai tahap keberkesanan penerapan elemen seni bina tradisional Melayu Kelantan dalam pembangunan baharu RTJ KB 2020.

Tiga objektif utama kajian di atas telah menjadi sasaran penyelidik dalam usaha menangani isu permasalahan pembangunan baharu di negeri Kelantan terutamanya dalam jajahan Kota Bharu. Karakter dan ciri-ciri rupa bentuk dalam seni bina tradisional Melayu Kelantan dapat diaplikasikan pada pembangunan baharu bagi membantu proses melestarikan pembangunan ke arah beridentitikan Melayu Kelantan pada masa akan datang.

1.6 Persoalan Kajian

Secara khususnya penyelidikan ini dijalankan berdasarkan beberapa persoalan seperti yang dinyatakan di bawah:

- i) Apakah ciri-ciri yang melambangkan identiti seni bina tradisional Melayu Kelantan?
- ii) Bagaimanakah perubahan reka bentuk pada seni bina Melayu lama Kelantan dan seni bina Melayu Kelantan sekarang?
- iii) Adakah nilai-nilai elemen seni bina tradisional Melayu Kelantan berjaya diterapkan ke dalam corak pembangunan baharu RTJ KB 2020?

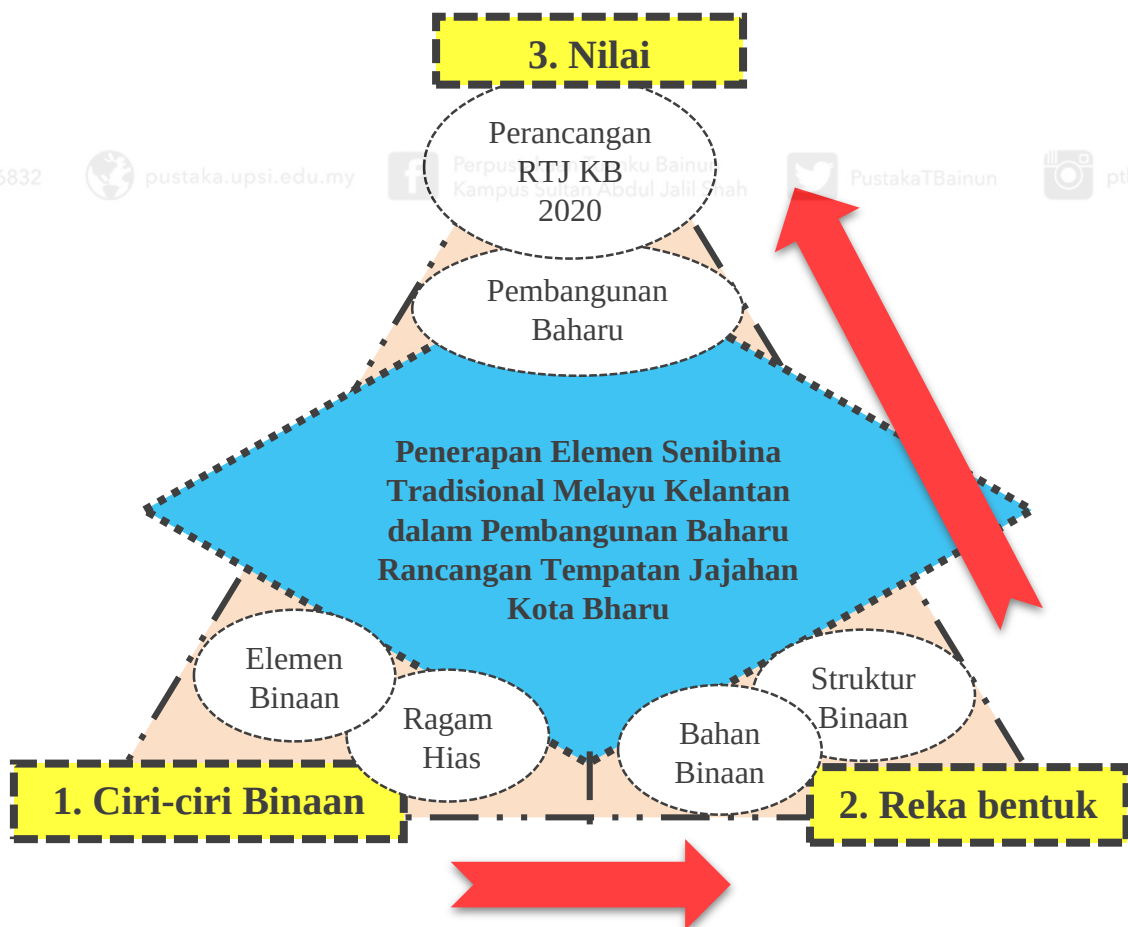

1.7 Kerangka Konseptual Kajian

Penyelidikan ini dijalankan berdasarkan kepada perkembangan warisan seni bina Melayu Kelantan dalam corak pembangunan baharu dalam daerah Kota Bharu. Ini mendorong penyelidik meneliti elemen-elemen binaan rumah tradisional Melayu Kelantan, perbezaan perubahan pada reka bentuk seni bina Melayu Kelantan dahulu dan semasa, juga menilai tahap keberkesanan penerapan elemen binaan tradisional Melayu Kelantan ke dalam corak pembangunan baharu RTJ KB 2020. Merujuk kepada objektif dan persoalan kajian yang telah ditetapkan, terdapat tiga aspek utama yang perlu diberikan penjelasan secara terperinci. Pertama, penyelidik telah mengenal pasti elemen-elemen yang menentukan keaslian pada seni bina tradisional rumah Melayu Kelantan. Ianya terdiri daripada pengaruh, elemen binaan dan juga ragam

hias. Aspek kedua yang dikaji berdasarkan kepada perubahan reka bentuk dan struktur binaan meliputi reka bentuk bumbung, tiang, dinding dan juga bahan binaan. Manakala kupasan kajian terakhir melalui penilaian terhadap aspek estetika dan penerapan dalam RTJ Kota Bharu 2020. Mengukuhkan lagi proses penyelidikan, penyelidik telah menganalisis data daripada dokumen perancangan daripada pihak RTJ KB 2020 secara keseluruhannya. Hal ini bertujuan membantu penyelidik memahami garis panduan yang dikeluarkan oleh pihak MPKB-BRI dan seterusnya melakukan pemerhatian dan penilaian ke atas keberkesanan pembangunan baharu yang berjaya menerapkan elemen binaan tradisional Melayu Kelantan ini. Butiran terperinci telah di jelaskan seperti rajah di bawah.

Rajah 1.4. Peta Konsep Perkembangan Seni Bina Melayu Kelantan, adaptasi daripada Rusdi Mohd Nasir, (2015). Menekankan Teori Gaya Rupa (Tajuddin Mohamad Rasdi dan Rosdan Abdul Rahman, 2012).

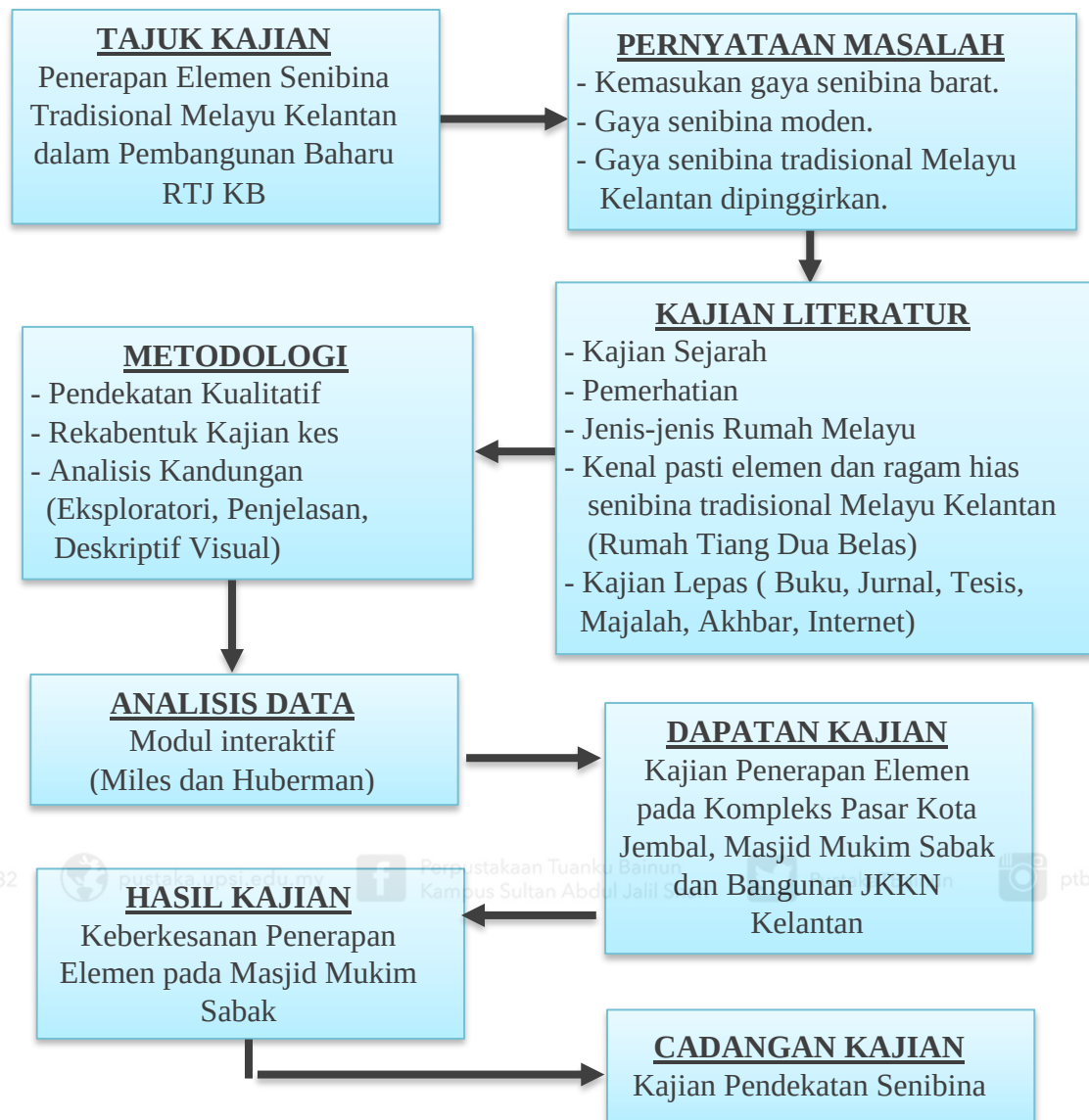

Penyelidik mengaplikasikan salah satu daripada teori seni bina iaitu Teori Gaya Rupa dalam mendefinisikan komposisi sesuatu bangunan yang digubah secara sengaja bagi melahirkan suatu identiti tersendiri dalam sesuatu kelompok masyarakat (Tajuddin Mohamad Rasdi, 2008). Sesuatu gaya rupa yang ingin ditonjolkan haruslah menggambarkan ciri-ciri nilai sebenar, di samping perlunya ada rupa bentuk yang logik serta menonjolkan keasliannya yang tersendiri. Sesuai dengan penyelidikan yang dijalankan, penerapan elemen-elemen binaan Melayu Kelantan pada pembangunan baharu di sekitar RTJ KB 2020 dilihat menepati olahan idea daripada Teori Gaya Rupa ini dalam menghasilkan pembangunan baharu bercirikan seni bina tradisional Melayu Kelantan. Ini mendorong kepada satu kefahaman yang lebih sesuai dan boleh mewujudkan penghayatan yang mendalam terhadap sesuatu reka bentuk yang dihasilkan (Tajuddin Mohamad Rasdi dan Alice Sabrina Ismail, 2002).

Mengaspirasikan gaya seni bina tradisional Melayu Kelantan dalam pembangunan baharu RTJ KB 2020 merupakan langkah yang tepat dalam mengembalikan identiti seni bina tradisional Melayu Kelantan berdasarkan Teori Gaya Rupa. Hal ini sejajar dengan hasrat penyelidik untuk melonjakkan nilai seni bina tradisional Melayu Kelantan seiring dengan pembangunan semasa di Kota Bharu. Penonjolan ini diharap mampu mengangkat martabat seni bina tradisional Melayu Kelantan ke peringkat global. Manakala proses keseluruhan kajian telah digambarkan oleh penyelidik melalui carta aliran di bawah.

Rajah 1.5. Carta Aliran Kajian. Sumber: Penyelidik, (2016).

1.8 Kepentingan Kajian

Sejarah seni bina penting untuk diketahui umum agar proses menghayati dan mengadaptasi warisan kesenian serta seni bina dapat membantu mewujudkan identiti tempatan dan menjadi penghubung antara kehidupan tradisional dengan corak kehidupan masyarakat moden zaman kini (Tajuddin Mohamad Rasdi, 2008). Menurut

Rusdi Mohd Nasir dan Ismail Hafiz Salleh (2015), penyelidikan ini dapat meningkatkan pengetahuan agar lebih menghargai karakter dan identiti warisan Melayu Kelantan. Oleh yang demikian, menerusnya diharap dapat memberikan kepentingan kepada semua pihak. Di antara kepentingan yang dapat diklasifikasikan dalam penyelidikan adalah:

- i) Mengekalkan imej dan identiti seni bina tradisional Melayu Kelantan.
- ii) Mendokumentasikan elemen-elemen seni bina tradisional Melayu Kelantan dan menerapkan nilai tersebut dalam corak pembangunan baharu RTJ KB.
- iii) Sebagai panduan dan rujukan kepada pihak MPKB-BRI dalam merangka garis panduan pembangunan baharu berdasarkan penerapan elemen binaan tradisional Melayu Kelantan.

1.9 Batasan Kajian

Kawasan penyelidikan adalah tertumpu kepada pembangunan baharu dalam RTJ KB Kelantan sahaja. Penyelidikan juga dijalankan di sekitar zon pembangunan kawasan pelancongan dan pembangunan warisan. Penyelidik telah mengklasifikasikan setiap pembangunan baharu yang dipilih dalam zon tersebut adalah mengikut kategori yang telah ditetapkan. Kategori tersebut merangkumi pemilihan pembangunan baharu melibatkan bangunan awam, bangunan keagamaan dan bangunan pentadbiran. Pembangunan yang semakin bertambah dalam RTJ KB 2020 telah menampilkan pelbagai bentuk seni bina sama ada berasaskan seni bina tempatan mahu pun pengaruh

luar. Oleh yang demikian, ketiga-tiga kategori bangunan tersebut diwujudkan adalah sebagai pengukur kepada tahap pemilihan pembangunan baharu yang lebih spesifik kepada tajuk penyelidikan. Selain itu, kesukaran mendapatkan pelbagai jenis pembangunan baharu yang menerapkan elemen seni bina tradisional Melayu Kelantan di bawah satu kategori mendorong penyelidik memilih cara pengelasan mengikut kategori bangunan dilaksanakan. Penyelidikan berasaskan penerapan elemen seni bina tradisional Melayu Kelantan melibatkan pembangunan baharu dalam RTJ KB 2020 dipilih berdasarkan kepada ciri-ciri binaan tradisional Melayu Kelantan, perubahan reka bentuk dan nilai estetika yang wujud pada bangunan tersebut. Pemerhatian dijalankan bagi mengenal pasti tahap penerapan nilai tersebut ke atas bangunan-bangunan terpilih dalam mencorakkan identiti seni bina tersendiri di negeri Kelantan. Tindakan pemilihan kategori bangunan ini juga telah mengambil kira batasan faktor, lokasi, kekangan masa dan tempoh waktu pengajian yang terpaksa dilalui oleh penyelidik.

Batasan penyelidikan tertumpu kepada kajian warisan seni bina pada abad ke-18 sahaja (Chen V.F, 2007). Perkembangan reka bentuk seni bina bermula dari era ke-16 sehingga ke era 20 juga telah dikaji dengan lebih mendalam. Kota Bharu dipilih sebagai tempat penyelidikan kerana hasil tinggalan sejarah dan warisan seni bina yang masih kekal dipelihara sehingga sekarang. Penyelidik telah merujuk kepada Unit Rancangan Pembangunan di bawah MPKB-BRI dan Muzium Negeri Kelantan dalam pencarian maklumat berkenaan dengan imej dan identiti warisan seni bina Melayu Kelantan. Selain itu, penyelidikan ini telah mengambil kira aspek dan pandangan yang dikeluarkan oleh MPKB dalam usaha mengekalkan identiti seni bina tradisional

Melayu Kelantan bersesuaian dengan corak pembangunan baharu dalam RTJ KB 2020.

1.10 Kesimpulan

Kota Bharu Kelantan dijadikan subjek utama kajian kes kerana wujudnya pembangunan yang pesat di sekitar kawasan bandar tersebut. Sebagai satu cabaran dan juga keperluan bagi penyelidik untuk menyelami tahap pembangunan tersebut supaya tiada elemen tradisional dalam seni bina Melayu dilenyapkan. Bertindak sebagai perantara kepada pihak-pihak terlibat dalam menjadikan elemen seni bina tradisional Melayu Kelantan sebahagian daripada elemen pembangunan yang mampu dikomersialkan. Selain itu, penyelidikan ini penting sebagai usaha meneruskan perjuangan tokoh-tokoh seni bina terdahulu dalam memartabatkan seni bina tradisional Melayu Kelantan. Ianya juga merupakan salah satu inisiatif dalam memelihara warisan bangsa yang wujud dalam ketamadunan masyarakat Melayu. Diharapkan elemen ini tidak dipinggirkan dan menjadi titik tolak serta komponen penting dalam pembangunan bandar Kota Bharu semasa dan akan datang. Oleh yang demikian, adalah menjadi matlamat penulisan tesis ini dilaksanakan bagi melihat penerapan elemen-elemen binaan tradisional Melayu ke atas pembangunan baharu di Kelantan khasnya di sekitar Kota Bharu mampu didirikan tanpa pertembungan dengan elemen barat. Sebagai langkah pengenalan, kajian literatur berasaskan elemen binaan tradisional rumah Melayu Kelantan dijelaskan dengan lengkap dalam bab seterusnya.

